

Ի ՀԵՃՈՒԿՄ ԻԲԼԻՍԻ ԶԱՐԱՆԵՆԳ ՈԳՈՒ

Աւանդութեան համաձայն՝ երբ Նոյ նահապետն իր ընտանիքի հետ դուրս է գալիս Արարատի գագաթին հանգրուանած իր տապանից, բնակութիւն է հաստատում մի վայրում, որն հետագայում կոչւում է Նախիջևան՝ բնորոշելու համար նրա ընտրած այդ առաջին օթեանը:

Նոյ նահապետը նկատի ունենալով, որ շրջանի հողը արգասաբեր է որթատունկի մշակման համար, որոշում է զբաղուել այգեգործութեամբ: Սակայն խաղողի առաջին վազի ծլարձակումը, նրա՝ դալար տերեւներով պճնազարդուելը, խոր նախանձով է լցնում չարութեան ոգու՝ Իբլիսի սիրտը, որն իր թունալից շնչով չորացնում է այդ գեղեցկատեսիլ տունկը:

Բարեպաշտ ու արդար նահապետը, ցաւելով հանդերձ կատարուած վայրագութեան համար, չի թողնում, որ չարը կարողանայ վայելել իր լաղթանակը: Նա իր ընտանիքի անդամների հետ հերթով պահպանութիւն է անում իր մշակած այգուն, որպէսզի մի անգամ էլ Իբլիսը ոտք չդնի այնտեղ: Արդիւնքը լինում է այն, որ չորացած որթատունկի արմատները նորից ծիւ են արձակում, վերածում ու բազմանում:

Նոյի շառաւիղներից մէկի՝ Թորգոմի որդի Հայկի տոհմը, յանձն է առնում մշակել, շէն ու պայծառ պահել Նախիջևանի և նրա յարակից շրջանների հողերը, որոնք կազմում են Հայաստան աշխարհի տարածքը, իսկ այնտեղ բնակւողներն էլ սկսում են կոչուել հայեր, մինչ Նոյի միւս որդիներն իրենց ընտանիքներով ցրւում են աշխարհի զանազան կողմերը:

Հողը մշակելուց բացի, հայերն իրենց ապագայ սերունդների համար իբրեւ հոգևոր սնունդ ստեղծում են գիր, գրականութիւն, երաժշտութիւն, քանդակագործութիւն, սքանչելի ճարտարապետութիւն: Դրանցով նրանք խօսում են նաև աշխարհի հետ ու հմայում բարուն և գեղեցիկին ձգտող մարդկանց հոգիները:

Իբլիսի նախանձոտ հոգին, սակայն, գնալով աւելի է չարանում և այս անգամ թուրքի ու թաթարի կերպարանքով գալիս է կործանելու այն, ինչ որ հայերն իրենց տաղանդով ու ճակատի քրտինքով էին կառուցել: Տեղի են ունենում նախճիրներ, հայոց մշակութային հարստութեան իւրացում կամ վայրագ ոչնչացում: Այդուհանդերձ շինարար ու խաղաղատենչ հայ ժողովուրդը շարունակում է նորից կառուցել,

ստեղծագործել և ի պահանջել հարկման թափաքողոց սուրբ արիւնով պաշտպանել իր հայրենեաց նուիրական հողը:

Դարեր շարունակ Հայաստանի անբաժան մէկ մասն է եղել Նախիջևանի հայաշունչ և հայադրոշմ հողատարածքը: Բայց վերջին տասնամեակներում, Խորհրդային Միութեան սկզբնական տարիներին, այն բոլորովին անարդար կերպով, իրլիսի նորօրեայ գործակալների խարդաւանանքներով, խլոււմ է Հայաստանից ու տրոււմ Միջին Ասիայից քոչած թաթարներին՝ վերանուանուելով. «Նախիջևանի ինքնավար Հանրապետութիւն» Ադրբեջանի կազմում: Թէ՛ Նախիջևան անունը և թէ՛ ինքնավար հանրապետութեան ստատուսը ապացոյցն են այն բանի, որ այդ երկրամասը երբեք չի պատկանել ադրբեջանցի կամ կովկասցի թաթարներին:

Ադրբեջանցիների խորհրդային հանրապետութիւնը գաղտնի և երբեմն նոյնիսկ բացայայտ կերպով ամէն ճիգ ի գործ է դնում հայերին Նախիջևանից տարագրելու համար: Այնուհետև սկսում է ոչնչացնել բազմաթիւ դարերի ընթացքում հայ ժողովրդի կառուցած տաճարները, յուշակոթողները, խաչքարերը, որպէսզի այդ հողամասի վրայ ապրած բնիկներից ոչ մի հետք չմնայ: Ադրբեջանական վանդալիզմի նորագոյն ապացոյցն է Նախիջևանում գտնուող Հին Ջուղայի հայկական գերեզմանոցի պղծումն ու նրա հազարաւոր խաչքարերի ամբողջական վերացումը, որ տեղի ունեցաւ 2005 թ. դեկտեմբերին, յար և նման Աֆղանիստանում թալիբանների կատարածին, որոնք մի քանի տարի առաջ ջարդովիչուր արեցին իրենց երկրում գտնուող բուդդայական հնադարեան յուշարձանները:

Երևութը ցաւալի է և ընդվզեցուցիչ: Նման արարքներ ուղղուած են համայն մարդկութեան հոգեւոր ժառանգութեան դէմ: Իսկ աւելի ցաւալին այն է, որ ոչ մի միջազգային ազդեցիկ ատեան չկարողացաւ կասեցնել պետական մակարդակով ու հովանաւորութեամբ իրագործուող նման բարբարոսութիւններ:

Հայ մամուլը բազմիցս անդրադարձաւ Հին Ջուղայի հայկական գերեզմանոցի հետ կապուած հարցերին, սակայն ոչ մի տեղ չլիչեց այն փաստը, որ դեռեւ Խորհրդային իշխանութեան տարիներին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբան մի եպիսկոպոսի ջանքերով ու համարձակ քայլով վերոյիշեալ գեղակերտ խաչքարերից մի քանիսը փրկուեցին ոչնչացումից: Այստեղ նկատի ունեմ եպիսկոպոս Վահան Տէրեանին: Նա իմ հարազատն էր, մայրիկիս թէ՛ հօրաքրոջ և թէ՛ քեռու տղան:

Այդ միւսնոյն Վահան եպիսկոպոսի շնորհիւ էր, որ կոմունիստների քանդումից փրկուեց Բաթումի հայոց եկեղեցին: Վերջերս, երբ վերաբացուեց այդ եկեղեցին, բաթումցի հայր Աբգարն ու ծխական խորհրդի

ատենապետը յատուկ կերպով ինձ հրաւիրեցին, ի փոխարէն այժմ հանգուցեալ սրբազանի, ներկայ լինելու բացման արարողութեանը:

Ինչպէս լիչել եմ վազգէն վեհափառի մասին գրած իմ յօդուածում, այն թանկարժէք Աւետարանը, որն համարուեմ է հայկական հնագոյն ձեռագիրը և այժմ պահպանուեմ է Նրեանի Մատենադարանում իբրև «Վեհամօր Աւետարան», որի վրայ են երդուեմ Հայաստանի նորընտիր նախագահները, կորստից է փրկուել ու կաթողիկոսին յանձնուել վահան սրբազանի կողմից: Թիշուեմ եմ այդ օրը, 1974 թ, ձմեռան էր: Վեհափառը իւրայատուկ ուրախութեամբ և հմայուած դիտուեմ էր այդ գանձը, ապա դիմելով ներկաներին՝ ասաց. «Այս Աւետարանի յանձնումով վահան սրբազանը քաւեց իր բոլոր մեղքերը ...»:

Վաթսուկական թուականներին էր: Վահան եպիսկոպոսը դիմում է յանդուգն մի քայլի՝ շնորհիւ իր ճարպիկ բնաւորութեան, ինչպէս նաև ռուսներէն ու թուրքերէն լեզուների լաւ իմացութեան: Իր վարորդի հետ բեռնատար մի մեքենայով նա գնում-հասնում է Զուղա: Ռուս սահմանապահների հետ ճաշի է նստում և նրանց հիւրասիրում հայկական կոնեակով: Այնուհետև շրջանի աղբրեջանցի գիւղացիների ղեկավարներին է հաւաքում և ամէն մէկին մի բան խոստանում. մէկին ժամացոյց, միւսին կոստիւմ, ուրիշին կօշիկ և այլն: Վարորդը կազմում է ցուցակը գիւղացիների անուն ազգանունով և նրանց խոստացուած նուէրներով:

Սրբազանը միայն մի բան է խնդրում գիւղացիներից. որ դիմացի գերեզմանոցի խաչքարերից մի քանիսը, որ ինքն ընտրել է, բերեն և տեղաւորեն բեռնատար մեքենայում: Գիւղացիները սիրով ընդառաջում են այդ խնդրանքին: Խաչքարերը ծածկում են խոտով ու յարդով և բերում էջմիածին:

Աղբրեջանի թաթարական իշխանութիւնների կողմից զաւթուած հայկական հողատարածքների վրայից հալ ժողովրդի պատմական հետքերը ջնջելու գործը, վաղուց ի վեր ամենայն լրբութեամբ ու բարբարոսութեամբ, ձեռնարկել են նրանց աւագ ազգակիցները՝ թուրքերը, հայաթափուած Արևմտահայաստանում և Կիլիկիայում:

Տարիներ առաջ Կիլիկիայի հարաւային շրջաններն այցելելիս՝ որոնում էի որևէ հետք, որևէ մի նշխար իմ պապերի անցեալից, որոնք փառապանծ կոթողներ էին կերտել իրենց ապրած այդ չքնաղ երկրամասում: Գոյութիւն ունէին բերդերի աւերակներ և հին շինութիւնների մնացորդներ, սակայն չկար հայկական ոչ մի արձանագրութիւն, ոչ մի խաչքար կամ եկեղեցի: Ամէն ինչ ոչնչացուել էր:

Թուրքական գերեզմանատան մօտ նշմարուեմ էր մի կածան, որն առաջնորդում էր դէպի հանդիպակաց սարը: Առաւօտուայ զով եղա-

նակին մի քանի ընկերների հետ այդ կածանով սար բարձրացանք: Դալարագեղ սարալանջի մի խուլ վայրում կային մի քանի սպիտակ գոյնի սրբատաշ քարեր՝ իրար վրայ անկանոն դարսուած: Կարծում էինք, թէ դրանք այդտեղ հաւաքուել էին ծառայելու իբրեւ շիրմաքար ներքեի գերեզմաններին: Բայց դա այդպէս չէր. մերձակայ թփուտների մէջ տարտղնուած նմանատիպ քարեր շատ կային: Ուրեմն այդտեղ ինչ-որ մի կառույց էր եղել, որ ժամանակի ընթացքում քանդուել է:

Անակնկալի եկանք, երբ քարերից մէկի վրայ հայերէն տառեր նկատեցինք՝ «Ի ԹՈՒԻՆ ՀԱՅՈՑ ՈՄԷ»։ Եւսինքն հայոց տոմարի 657 թուականը, որն համապատասխանում է փրկչական 1208 թուականին: Խօսքի շարունակութիւնը պէտք է մի ուրիշ քարի վրայ գրուած լինէր, որն իր տեղում չէր:

Երկիւղածութեամբ համբուրեցինք այդ քարը, որի վրայ հայ վարպետները դրոշմել էին իրենց կնիքը, իրենց տաղանդի նշույլը: Անշուշտ հնարաւոր չէր մեզ հետ տանել այն, սակայն մեզանից իւրաքանչիւրը այդ ցրուած քարերի միջից մի բեկոր գտաւ իր մօտ պահելու իբրեւ սրբազան մասունք:

Այս բոլորին անդրադառնալիս՝ լիչեցի նաեւ այն տագնապահար պատանուն, որն ականատես էր եղել անողոք թշնամիների կողմից իր պապերի կառուցած նուիրական տաճարի կողոպուտին ու հրկիզմանը: Ամէն ինչ հրոյ ճարակ էր դառնում:

Պատանին գտնում է քաղաքի գլխաւոր կրօնաւորին և չափազանց յուզուած՝ ասում է նրան.

- Շտապի՛ր, ի սէր Աստծու մի բան արա, ամէն ինչ քանդուել է, թշնամու հրոսակները չեն խնայում նոյնիսկ մեր սրբազան տաճարին, կրակը լափում է այն:

Ծանրախոհ կրօնականը հանդարտեցնում է պատանուն՝ ասելով.

- Եթէ Աստուած կայ՝ մենք նորից տաճարներ կը կառուցենք, իսկ եթէ Աստուած չկայ՝ ո՞ւմն է պէտք տաճարը:

Մենք էլ իբրեւ հայ ժողովրդի զաւակներ, բազում աւերածութիւններ ու կոտորածներ կրելուց յետոյ, կարող ենք այսօր անվարան ասել. քանի վերեւում Աստուած կայ և ստեղծագործ հայ ժողովուրդն էլ ապրելու կամքով է տոգորուած՝ մենք պիտի շարունակենք մշակութային ու քրիստոնէական արուեստի նորանոր կոթողներ բարձրացնել ի հեճուկս բոլոր նրանց, ովքեր իբլիսի չարանենգ ու թունոտ ոգով զինուած միշտ պատրաստ են կործանելու այն, ինչ որ բարի է, գեղեցիկ, ճակատի մաքուր և արդար քրտինքով յօրինուած:

ՅԱԿՈԲ ԱՐՔ. ԳԼՆՃԵԱՆ